

צבא עיראק לאחר תום המלחמה עם איראן

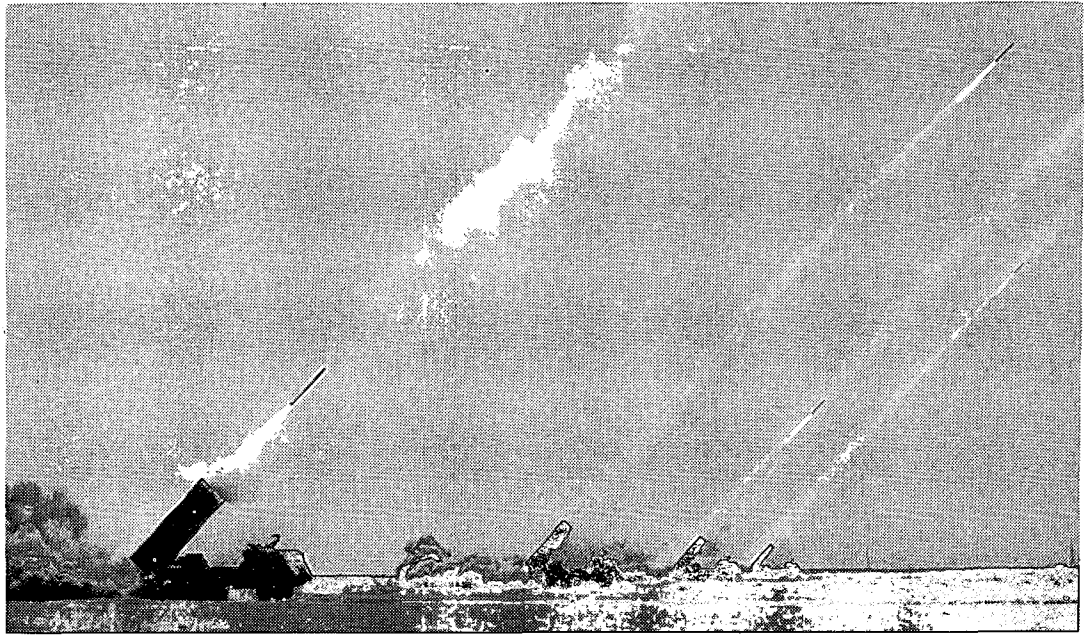
אל"מ (מיל') ד"ר זאב איתן*

לה בטווח הבינוני והארוך אפשרות להחזיר את חובותיה. עיראק הצליחה במהלך המלחמה עם איראן לקיים את משקה, בעוד מיליון ויותר אנשים משרתים בצבא, וכשני מיליון זרים ממדינות שונות (ובולטים בהם המצרים) עבדו בשכר וקיימו את המשק העיראקי. מבחינה פוליטית, הצליחה עיראק לגייס לעזרתה את רוב מדינות ערב, ולקבל נשק מברית-המועצות, צרפת, סין, ברזיל ומדינות אחרות. ארצות הברית סיפקה לעיראק במהלך המלחמה (בשנים 1985-1986) 125 מסוקים (80 מסוקים קלים, ו-45 מסוקים להובלת אנשים) שהיו להלכה מסוקים אזרחיים. עיראק הפעילה את המסוקים להובלת גייסות, ואת המסוקים הקלים להטסת מפקדים ולאיומן. היא הצליחה לפתח תעשייה ביטחונית מתקדמת, לגייס את המומחים הזרים שנדרשו לה, ולהגיע להישגים מרשימים.

צדאם חוסיין טעה בהערכתיו לגבי המלחמה עם איראן בשנים 1980-1988 ושב וטעה בהערכתו עד כמה הפלישה לכווית תגרום לארצות-הברית ולברית-המועצות לנקוט עמדה נגדו, וכן בנוגע להמשך האספקה משני ספקיו העיקריים, ברית-המועצות וצרפת, שהרי לא שיער כי השתיים אכן יפסיקו את זרם הנשק לעיראק.

עיראק היא מדינה לא גדולה (17 מיליון תושבים, אך מהם שלושה עד ארבעה מיליון בני מיעוטים). משטרה הינו דיקטטורה המתפקדת היטב, ומה שיחליט השליט, צדאם חוסיין, יבוצע: מלחמה או שלום, התפייסות עם סוריה, או התפייסות עם ישראל, מאמץ לפתח טילים, או נשק גרעיני – כל אלה יבוצעו כל עוד צדאם חוסיין בשלטון וכל עוד הנחייתו היא להפנות את המאמץ לכיוון כזה. בהחלטתו של צדאם חוסיין לספח את כווית ולסגת נסיגה מוחלטת מאיראן, ובביצוע שתי החלטות הללו, מאשרים טענה זו. לעיראק צבא גדול ביותר. היא סבלה אבדות כבדות במלחמה שנמשכה שמונה שנים, אך היא עמדה באבדות ולא התמוטטה. עיראק חייבת למדינות ערב, בעיקר לסעודיה, סכום של כ-30 מיליארד דולר. היא חייבת עוד כחמישה מיליארד דולר לצרפת (יש הסבורים שרק 1.5 מיליארד) וכחמישה מיליארד לברית-המועצות. גם למצרים חייבת עיראק כמה מיליארדי דולרים, 600 מיליון דולר לירדן, וכשמונה מיליארד דולר לכווית. מחובותיה לכווית מצאה עיראק דרך להשתחרר על ידי פלישה וסיפוח. אולם יש לה רזרבות נפט השניות בגדלן אחרי ערב הסעודית, ולכן יש

* המחבר הוא חוקר במרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה, אוניברסיטת ת"א. כל הנתונים במאמר – הן לגבי עיראק והן לגבי יתר ארצות האזור – לקוחים מפרסומים גלויים.

משגרי רקטות רב-קניים אסטרוס 2 תוצרת ברזיל

תמונת מצב בסיום המלחמה

בסיום המלחמה עם איראן, באוגוסט 1988, היתה תמונת המצב הבאה: הכוחות המזוינים של עיראק היו הגדולים ביותר במזרח התיכון (כמותית, ללא התייחסות לאיכות): מיליון וחצי איש, סדיר או מילואים, כולל ה"צבא העממי", שניתן להפעילם. זאת, לעומת כ-700 אלף בסוריה, סביב 900 אלף במצרים, 600 אלף בישראל עם גיוס מלא, וקרוב ל-100 אלף במדינות כמו ירדן, לוב וערב הסעודית. לעיראק 700 מטוסי קרב ר-580 מסוקים, לעומת כ-650 מטוסים בסוריה, ר-500-600 בכל אחת מן המדינות החזקות האחרות. לעיראק 6000 טנקים, לעומת 4100 לסוריה ו-3800 לישראל. לעיראק 5000 קני ארטילריה, שלא לאזכר טילי קרקע-קרקע ונשק כימי.

במימד האיכותי, עיראק מצוידת במטוסים מן האיכות הגבוהה ביותר, מיג-29 וסוחוי-24, ועוד כ-80 מטוסי מיראז' F-1, מטוס מאיכות פחותה במעט אך לגמרי לא נחות. מספרם של מטוסי האיכות הגבוהה (מיג-29 וסוחוי-24) קטן מ-100. בכוחות היבשה, בידי עיראק יותר מאלף טנקי T-72, מן האיכות הגבוהה, והארטילריה שלה כוללת תותחים מן הטובים בעולם: 155 מ"מ GCT הצרפתי, GHN-45 האוסטרי, G-5 הדרום האפריקני, מלבד תותחים מייצור עיראקי (ובסיוע החברה של ג'ראלד בול, איש עסקים וממציא ממוצא קנדי שפעל בבלגיה).

הערכה צבאית של תוצאות המלחמה

עם איראן

מסיבות פנימיות ובין ערביות, עיראק מציגה את סיום המלחמה עם איראן כניצחון. זו חצי אמת. במהלך המלחמה הכריזה איראן כי לא תפסיק את המלחמה עד אשר ימוגר

משטרו של צדאם חוסיין. בכל זאת קיבלה ההנהגה האיראנית את החלטת אול"ם 598 והסכימה להפסקת אש ולמשא ומתן על שלום. מבחינה זו, עיראק אכן "ניצחה". ברגע הפסקת האש מצב יחסי הכוחות בכל הנוגע לאמצעי לחימה כפה על איראן לא להמשיך במלחמה. לאיראן היו לא יותר מאשר 100 מטוסי קרב לעומת 700 של העיראקים, ולא יותר מאשר כמה מאות טנקים לעומת 6000 של עיראק. בכוח אדם, חיילים נושאי רובים, היה לאיראן יתרון, או פוטנציאל כמעט בלתי נדלה. מבחינת גודל המדינה, לא היה כמעט סיכוי שצבא עיראק ישתלט על כל שטחי איראן. מבחינת כושר ספיגת אבדות בשדה, היה צבא איראן ברגע הפסקת האש במצב קשה.

מכיוון שאיראן היא מדינה בעלת שטח עצום עם משק שלא התמוטט, ועם אוכלוסייה של יותר מחמישים מיליון נפש, היא נקטה במהלך שיחות השלום, עמדה שגרסה כי אם ייחתם שלום, הוא יהיה על בסיס גבולות 1975 (הסכם אלג'יר). כלומר, איראן תמשיך לשלוט על הגדה הצפונית של השאט אל ערב, ועיראק על הגדה הדרומית שלו. אם אלה יהיו פני השלום שיושג, הרי שעיראק לא השיגה מאומה במלחמה, ואפשר לטעון כי המלחמה הייתה לשווא. מבחינה זו התוצאה של המלחמה עד עתה היא תוצאת תיקו. הסכמתו של צדאם חוסיין (אחרי פלישתו לכווית והעימות עם ארצות-הברית) לסגת לחלוטין משטח איראן ולהחליף את שבויי המלחמה – מלמדת שאכן לא השיג מאומה במלחמה כנגד איראן. מבחינה צבאית, יש למלחמה עוד כמה תוצאות:

- א. צבאה הקונוונציונלי של עיראק הוא הצבא הגדול ביותר והמצויד ביותר במזרח התיכון.
- ב. צבא עיראק, וגם צבא איראן, רכשו ניסיון קרבי רב,

העיראקים סבורים כי מה שהביא למה שהם מגדירים כניצחונם הוא הנשק הכימי שהופעל בהצלחה (כנראה סוגים חדשים שהאיראנים לא היו מוכנים להם) בחודשים האחרונים של המלחמה, וכן הטק"ק. בין פברואר 1988 לאוגוסט, ובעיקר בין פברואר לאפריל, נורו 190 טילים לטווחים של כ-600 ק"מ, לערים טהרן וקום וכן לעבר ערים אחרות. הטילים גרמו לכ-3000 אבדות, אך בעיקר גרמו לפניקה. טוענים כי שישה מתוך 12 מיליון תושבי טהרן ברחו מן העיר, ואפילו אם מספר זה מוטה כלפי מעלה, הבריחה היתה המונית. בידי איראן לא היה שום אמצעי ליירט טיל.

דומני כי האיראנים הסכימו לסיים את המלחמה לא רק בגלל סוג מסוים של נשק-כימי או טק"ק – אלא בגלל נחיתות בנשק כזה וגם בגלל האפקט המצטבר של שמונה שנות מלחמה, עם אבדות רבות, וללא אספקה סדירה של נשק באיכות גבוהה. האיראנים הגיעו למסקנה כי ארצות הברית לא תתן לעיראק ליפול, או לחלופין, ארצות הברית לא תניח לאיראן לנצח. כל זה היה נכון לפני העימות בין עיראק לארצות-הברית בעקבות סיפוח כוויית. הראייה העיראקית ("ניצחון" בגלל חומרי לחימה כימיים וטק"ק) היא נכונה באופן חלקי בלבד. מספר נפגעי חל"ך הוא כנראה כ-45,000 בשני הצדדים (בעיקר באיראן). יש אומדים את נפגעי החל"ך בפחות מ-30,000. איראן הצהירה

כולל הפעלת חיל אוויר, הפעלת טילי קרקע-קרקע, הפעלת נשק כימי.

ג. עיראק הפעילה במשך ארבע שנים – מדי פעם – נשק כימי, והעולם "התרגל" לכך.

ד. עיראק הצליחה במהלך המלחמה לקבל אספקה שוטפת של כלי נשק ממקורות מגוונים, כולל מטוסים וטנקים מקבוצת האיכות הראשונה בעולם.

ה. בשתי המדינות המשק לא התמוטט.

ו. עיראק הצליחה לייצר חומרי לחימה כימיים בכמויות ובאיכויות שמעמידים אותה במקום הראשון בעולם אחרי שתי מעצמות העל.

ז. עיראק הצליחה לייצר טילי קרקע-קרקע לטווחים ארוכים יותר מאלה שקיבלה מספקי חוץ. היא הצליחה לגייס מומחים פרטיים וחברות ממדינות שונות, בעיקר מדינות מערב אירופה, גרמניה, איטליה, צרפת, וכן סין. היא פעלה בשיתוף עם מצרים וארגנטינה. שיתוף עם צפון-קוריאה נעשה על-ידי כך שצפון-קוריאה פעלה בשיתוף פעולה עם מצרים, ומצרים בשיתוף עם עיראק. שיתוף פעולה עם ברזיל מתקיים, בעיקר לייצור לוויין צבאי. שיתוף הפעולה עם ארגנטינה, ברזיל ומצרים הופסק. במשבר כוויית התייצבה מצרים לצד ערב-הסעודית וארצות-הברית.

מסוק תקיפה מי-24. לעיראקים עשרות מסוקים מדגם זה

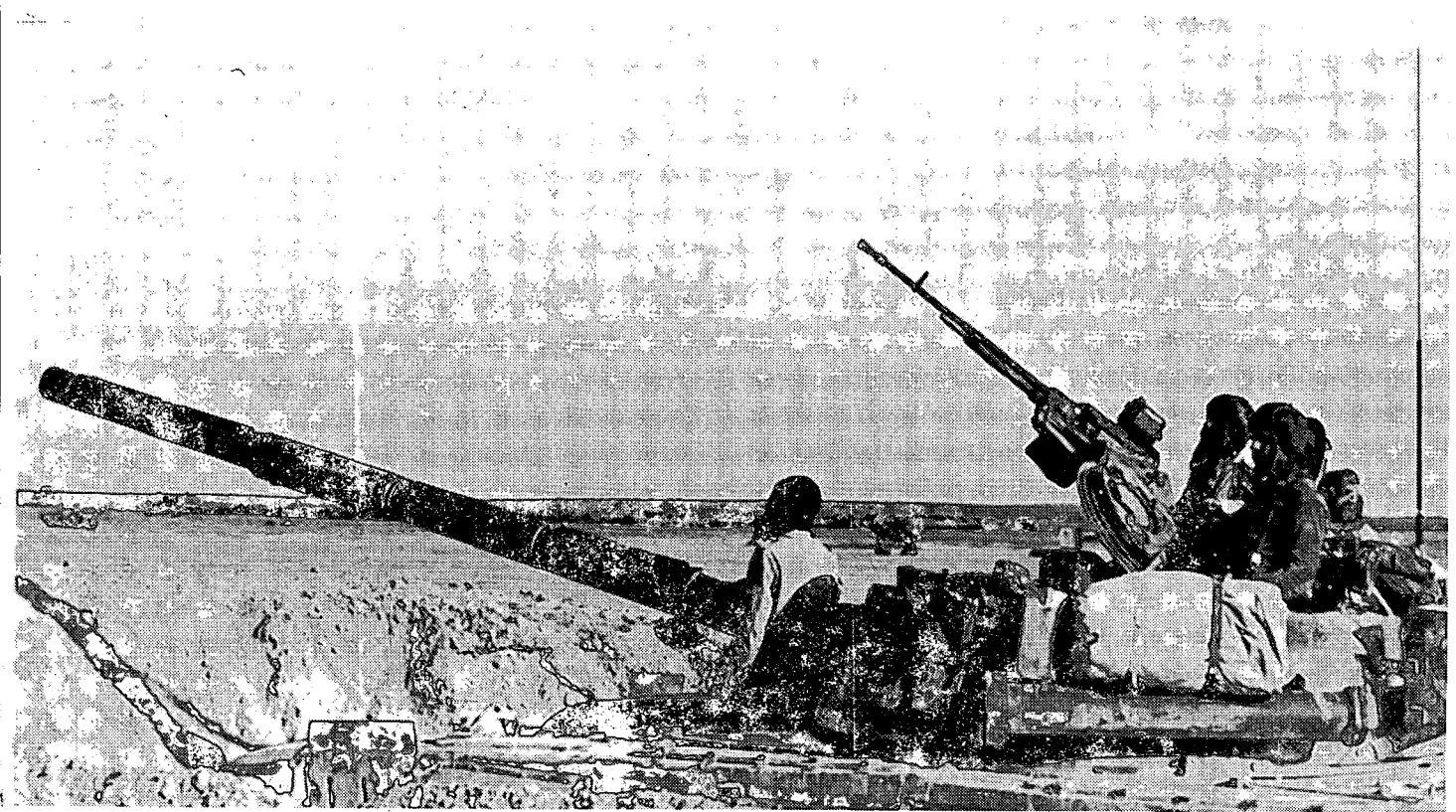
כי חלליה כתוצאה מחל"ך הם כמאתיים. מכל מקום, ברור כי יותר אנשים נהרגו מנשק קונוונציונאלי מאשר מחל"ך. כאשר הופעל החל"ך ב־1983, איראן לא היתה מסוגלת להשיב לעיראק מנה אחת אפיים, וגם המיגון של חייליה היה חלקי. אם כדאי היה לעיראק להפעיל חל"ך נגד אויב כזה, הרי הדבר אינו נכון ביחס לאויב אחר שיש בידו אמצעים לגמול לעיראק ולרשותו עומד מיגון טוב. שום מלחמה עד כה לא הוכרעה על ידי נשק כימי בלבד. אין אפשרות לנצח ניצחון טוטלי עלידי טק"ק בלבד, כל עוד הטק"ק חמושים בראשי קרב (רש"ק) של חומר נפץ מרסק או כימי. נשק גרעיני זה עניין אחר. עם זאת, טק"ק ונשק כימי יכולים להפוך כל מלחמה ליקרה יותר במספר האבדות (לשני הצדדים) מאשר מלחמה בנשק קונוונציונלי בלבד, במיוחד כאשר העורף אינו מצויד בצידוד מגן. הפעלת חל"ך מול יריב מוגן, יעילה פחות מאשר הפעלת נשק המבוסס על חנ"ם עם תחמושות "חכמות".

מה קרה מאז בתחום הקונוונציונאלי

מאז המלחמה צמצמה עיראק אך במעט את הכוח הקונוונציונאלי שלה. היו לה תשעה קורפוסים (שהם קראו להם ארמייה), והם פירקו אחד מהם בלבד. היו

להם 55 דיוויזיות, מהן הם פירקו אולי חמש והשאירו 50. הם אינם מקיימים דיוויזיות על טהרת המילואים, אך הם מדללים דיוויזיות (נוצר מצב שבו יש בדיוויזיות פחות חיילים, והמשוחררים יכולים להיקרא להתגייס מחדש ולהשלים פערים. הם שחררו חיילים, אבל ההערכות ביחס למספרם נעות בין 200,000 ל־500,000. בזמן המלחמה שירתו כל השנתונים של גיוס חובה ועוד מילואים ששחרורם עוכב, סך הכל כעשרים שנתונים, מבני 18 עד בני כמעט 40. היו אנשים ששירתו תשע שנים רצופות בצבא. היום נשארו בצבא בין 800,000 למיליון איש. ייתכן כי לאור העימות עם ארה"ב גויסו מחדש אנשים ששוחררו לא מזמן, וזאת מהסיבות הבאות: ראשית, חשש מחידוש הלחימה. שנית, קושי בקליטת כל המשתחררים בשוק העבודה. שלישית, רצון להמשיך ולקיים צבא קונוונציונאלי חזק. ורביעית, אחרי כוונת – חשש מעימות בקרב ממש עם ארצות־הברית ועם המדינות האחרות ששלחו כוחות לערב־הסעודית.

עיקר הלחימה, ובמיוחד ההתקפות והתקפות הנגד, בוצעו עלידי כמה יחידות מתוך הכוח העיראקי הגדול. עשר הדיוויזיות המשורינות והממוכנות, וקורפוס משמר־הרפובליקה ביצעו את רוב הקרבות הקשים. לא כל 50 הדיוויזיות העיראקיות הן ברמה גבוהה, למעט כמה יחידות נבחרות.

טנק T-72 מחופר בעיראק

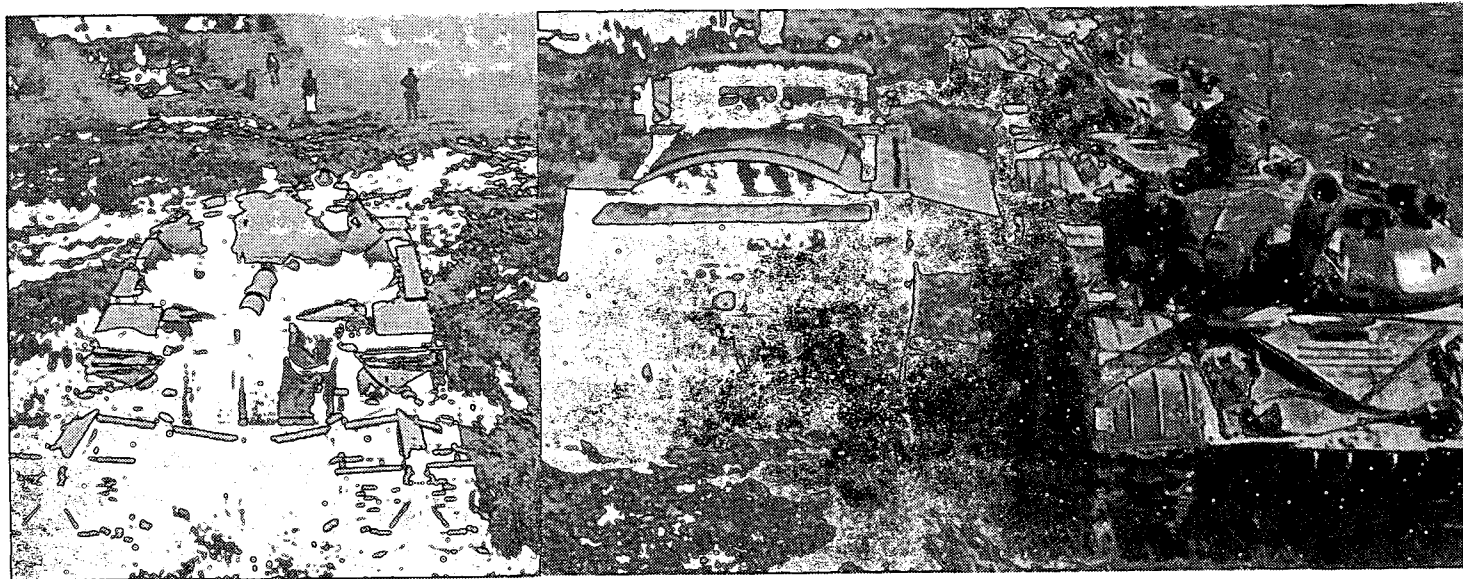
בתחום השריון, ממשיכים העיראקים, מאז המלחמה, לרכוש טנקים חדישים או להסב טנקים ישנים יותר. ה-T-55 מוסב ל"אסד בביל", שהוא טנק עם תותח של ה-T-72. הם מייצרים ברשיון את ה-T-72, וממשיכים גם לייצר תותחים שונים. בתחום הארטילריה הקונוונציונאלית, הם מייצרים תותח גדול חדש (210 מ"מ) ותותח מתנייע 155 מ"מ. גם התותחים האלה וגם התותחים הצרפתיים, האוסטרים והדרום-אפריקנים הם מקבוצת האיכות הגבוהה בעולם. העיראקים המשיכו לקבל מטוסי מיג-29 מאז סיום המלחמה, סוחוי-24, וגם עוד מטוסי מיראז' F-1. הם היו במשא ומתן עם צרפת על רכישת מיראז' 2000 ועל זכות הרכבת המטוס. כל זה נעצר עם מבצע כווית. הם היו במ"מ על הרכבת מטוסי אימון, גם עם ברזיל (EMB-312) וגם עם צרפת, (אלפא ג'ט, שותפות צרפתית-גרמנית) והיה גם ניסיון (שנכשל) להשיג זיכיון מבריטניה (הוק). חיל הים רכש עשר ספינות חדישות באיטליה, כולן חמושות בטיילים: ארבע פריגטות ושש קורבטות. הספינות עדיין באיטליה כי ללא הסכם שלום האיראנים לא יאפשרו להן להגיע לעיראק. כיום, ללא יישוב משבר כווית הספינות לא תגענה כלל. לסיכום סוגיית הכוח הסדיר, עיראק ממשיכה להתבסס על כוח קונוונציונאלי גדול בנוסף לפיתוחים הבלתי קונוונציונאליים. גם זה וגם זה. המודרניזציה של הכוח הקונוונציונאלי נמשכת.

מה קרה מאז בתחום הבלתי קונוונציונאלי

בשנת 1975 החלה עיראק במאמץ להשיג נשק גרעיני. בשנת 1981 השמידה ישראל את הכור אוסירק וגרמה

להשהיה של כמה שנים בהתקדמות עיראק לקראת בעלות על נשק גרעיני. ברור מאז כי עיראק לא חדלה מן המאמץ לרכוש כושר ייצור של נשק גרעיני. אף מדינה לא העניקה לעיראק יכולת (במלואה) לייצור גרעיני. עם זאת, עיראק הוכיחה כשרון רב בהשגת עזרה (חלקית) ממדינות שונות בתחום הגרעיני וכן בתחומים אחרים (סין, צפון-קוריאה, ברזיל, ארגנטינה, ובעבר - צרפת). כמו כן השתמשה בשירותים של חברות ושל מומחים שנשכרו על בסיס אישי, והשיגה חומרים וידע מתחת לשולחן, על-ידי הברחות ועל-ידי חברות קש וחברות ששימשו כגורם ביניים. עיראק ממשיכה לנסות להגיע לנשק גרעיני, אך קשה, כמובן, להעריך מתי היא תצליח במאמציה להשיגו. מקורות רבים מעריכים כי זה יהיה תוך חמש שנים, אחרים אומרים שנתיים ואחרים עשר שנים. הערכת היחידה היא כי, לפי הישגי עיראק בעבר, נחישותה להשיג נשק גרעיני, משאביה הכספיים, ונכונותן של חברות רבות בעולם למכור, אפשר שיעיראק תצליח בעוד כמה שנים להשיג נשק גרעיני. ברור כי אי יישוב משבר כווית או מפלה בעימות צבאי עם ארצות הברית, יעכבו יותר את התכנית הגרעינית או אף יבלמוה כליל.

הנשק הכימי הוא מעין תחליף זול שיש המכנים אותו "הנשק הגרעיני של העניים". הישגי עיראק בשנים מ-1984 ועד עתה הם ייצור חל"ץ בכמות שאין כמותה אלא לשתי מעצמות העל. הם הגיעו לכך על-ידי היעזרות במומחים זרים ובחברות, בעיקר מערב אירופיות (מגרמניה, איטליה, בלגיה, שוויצריה, הולנד) שנתנו כולן ידע, חומרי גלם, או כושר ייצור של חמרים שהם עצמם אינם חומרי לחימה כימיים, אך כולם, בתוספת קלה, הם חומרי לחימה. עיראק הצליחה בכל צורות השיגור של גז (פגזים, פצצות מרגמה, פצצות-מטוסים, וריסוס ממטוסים ולדברי צדאם - גם

מימין: תדלוק טנק T-72, משמאל: טנק T-62 סובייטי

מי"8, המסוק העיקרי לתובלת סער בשירות צבא עיראק

שיגור על-ידי טילים). היא הפעילה גאז מכל הקטגוריות העיקריות: גז-כוחיות, וגז-עצבים ואולי אף גז המשפיע על הדם.

לעומת נשק גרעיני, שהפיל בהירושימה 150,000 חללים בפצצה אחת, נשק כימי הוא נשק נקודתי, שיכול לגרום למאות חללים (ויש גורסים - 2,000) בפצצה אחת ולא מאות אלפים. כל זה, אם היריב אינו ממוגן. שימוש בחל"ץ כששני הצדדים ממוגנים יגרום אמנם אבדות, אך במספר הרבה יותר קטן ממה שהוזכר כאן. מכאן, שהפעלת חל"ץ על-ידי עיראק כנגד ישראל (אם ישראל מוגנת) תהיה שגיאה גסה.

טק"ק הנו נשק יקר יחסית, ולכן רוב העולם סובר כי לא כדאי לשגר טק"ק חמוש בראש קרב קונוונציונאלי. הרי פצצת מטוס תגרום לאותו נזק, ותפגע בדיוק רב יותר, ובזול יותר. אלא שעיראק לקחה בחשבון גם תנאי לחימה כנגד צה"ל. אם חיל האוויר של ישראל יהפוך חדירה של מטוסי תקיפה לבלתי אפשרית, או ליקרה במונחי אבדות במטוסים, הרי התחשיב משתנה, וכדאי להפעיל טק"ק, כיוון שבצורה כזו לא יאבד אף מטוס עיראקי, והחדירה של הטק"ק מובטחת, כל עוד אין בזירה טילים מבצעיים נגד טילים. אם טק"ק יהיה חמוש ברש"ק גרעיני או כימי, האבדות הגדולות שתיגרמנה ליריב בלתי מוגן הופכות את הטק"ק לנשק אטרקטיבי.

לעיראק שני סוגי טק"ק סובייטיים, פרוג (שהוא רקטה) וסקאד. יש להם טיל אל-חסיין, שכבר שוגר לעבר טהרן ב-1988. זה טיל סקאד שהעיראקים שיפרוהו, בסיוע זרים, והגדילו את טווחו לסביבות 600 ק"מ, על חשבון הקטנת הראש הקרבי. הם ירו ירי ניסויי של טיל בשם אל-עבאס. זהו שיפור נוסף של הסקאד הסובייטי, והוא

טק"ק לכשעצמו איננו נשק בלתי קונוונציונאלי. אם הטק"ק הוא לטווחים העולים על 500 ק"מ, ובמיוחד אם הוא איננו מדויק, אפשר להניח כי יופעל עם רש"ק כימי או גרעיני (בעתיד). לכן יש להזכיר את הטק"ק עם הנשק הלא קונוונציונאלי.

אמור להיות יעיל לטווחים של 850-900 ק"מ. לא ברור אם הוא כבר מבצעי. הם ירו טילים בשם תמוז-1 ואל-עבד, האחד אמור להיות טיל לטווח 1800-2000 ק"מ, והשני אמור לשגר לוויין עיראקי לחלל. שניהם נמצאים בשלבי ניסוי. עיראק השתתפה עד לאחרונה, יחד עם ארגנטינה ומצרים ובסיוע חברות גרמניות, איטלקיות וצרפתיות, בפרויקט הקונדור. מצרים וארגנטינה טוענות כי עצרו את הפרויקט. הקונדור 2 נועד להגיע לטווח של 850-1000 ק"מ. מעריכים כי עיראק מנסה להמשיך לפתח את גרסתה לטיל הזה.

"תותח העל" הוא גם כן ניסיון עיראקי (אין אנו יודעים עדיין אם הצליח או נכשל) להשיג מערכת שמסוגלת לשגר פגז כבד או רקטה לטווחים של מאות קילומטרים. הפגז או הרקטה יכולים להיות חמושים בראש קרב של חומר נפץ מרסק, כימי, או בעתיד, גרעיני.

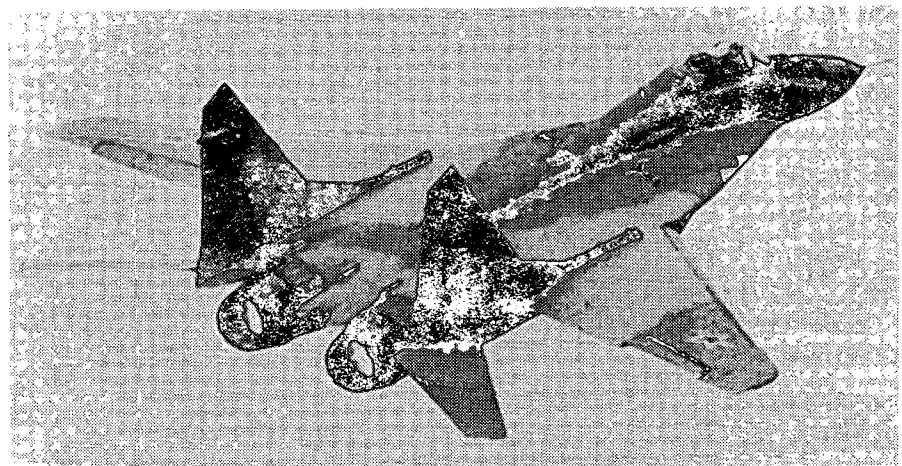
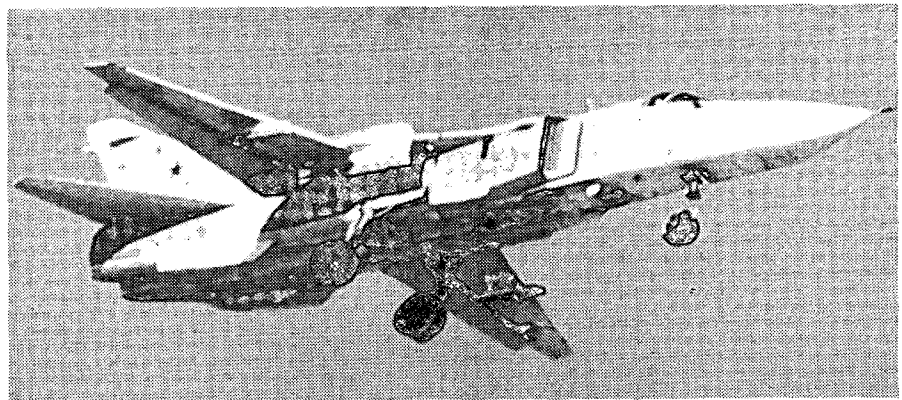
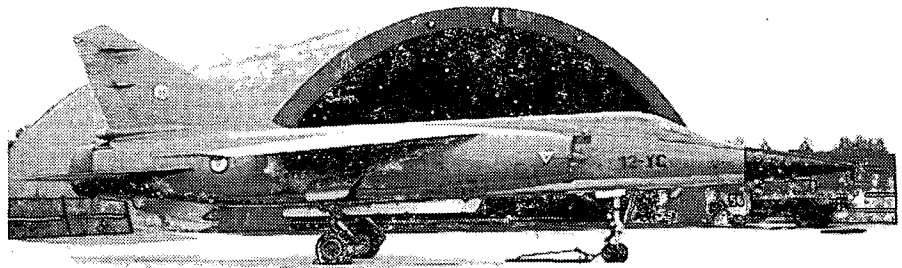
הישגי עיראק במה שאפשר לכנותו "מנהל עסקים" של הפרויקטים הללו, ראויים להערכה גבוהה. העיראקים הצליחו בגיוס מומחים, ברכישה של חומרי גלם, ידע ומכשירי ייצור ממקומות רבים בעולם, לעיתים בחשאי ודרך גורמי ביניים. השאלה האם עיראק הגיעה להישגיה בתחום הבלתי קונוונציונאלי "לבד" או בסיוע זר – הפכה להיות לא רלוונטית. העיראקים היו "מנהלי העסקים" של כל הפרויקטים שנסייתו בהצלחה וגם של הכישלונות שבדרך.

התקציב והחובות

במהלך המלחמה הוציאה עיראק סכומי עתק על ניהול המלחמה, הקמת יחידות ורכישת נשק. מאז המלחמה לא קטנה ההוצאה העיראקית לביטחון. העיראקים מוציאים לביטחון, בערך, שמונה עד עשרה מיליארד דולר לשנה (לעומת כחמישה מיליארד שמוציאה ישראל). במקום להוציא כסף על פגזים הנורים לכיוון האויב, מוציאים את הכספים לרכישות ולפיתוחים מתקדמים, חלקם מצליחים ואחרים נכשלים.

מצד אחד, מאז הפסקת האש גדלו הכנסותיה של עיראק, מכיוון שהיא מייצאת יותר נפט. הוצאותיה לא קטנו. תשלום החובות נעשה לאט מאוד, ובמקרה של צרפת, עיראק החזירה חובות מסוימים, אך גם קנתה עוד נשק באשראי, כלומר, שילמה חוב ישן ונכנסה לחוב חדש. החזר החוב למדינות הערביות נדחה מכיוון שעיראק טוענת שהיא מבצעת שירות עבור כלל מדינות ערב, בהרתיעה את ישראל ואת איראן.

עיראק הצליחה להפוך את כל אלה שהיא חייבת להם כסף (לערב הסעודית חוב של מיליארדים, לצרפת, לברית המועצות, ואפילו לירדן חוב של 600 מיליון) לבעלי ברית, עד שהוכיחה כי אין בוחלת גם בכיבוש מדינה שכנה – כוויית. כל המדינות הללו היו מעוניינות (עד הפלישה לכוויית) כי צדאם חוסיין ישרוד, ויהיה מסוגל בעתיד להחזיר את החוב. עתה החשבון השתנה, בניגוד לחישוביו של צדאם חוסיין.

למעלה: מיראז' F-1, לעיראק לפחות 80 מטוסים
מדגם זה. באמצע: סוחוי 24, למטה: מיג 29

הסבר אסטרטגי

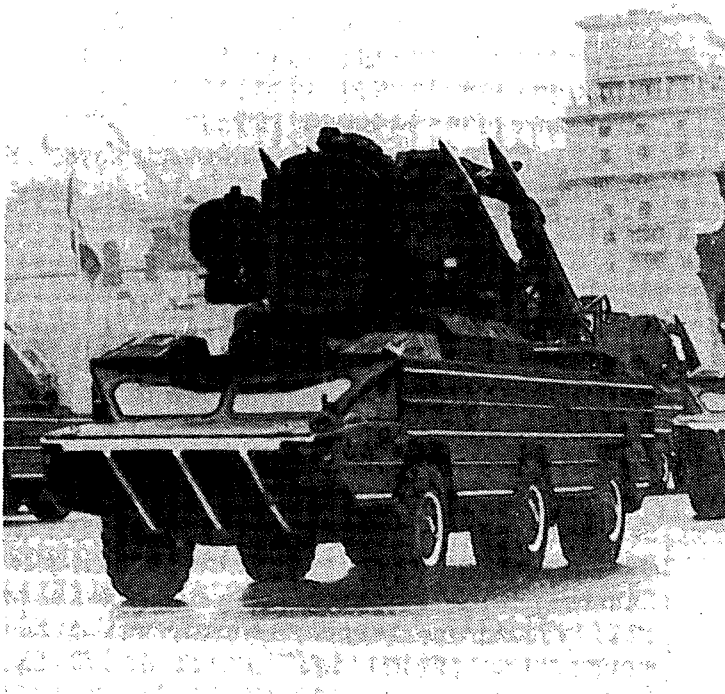
עיראק סבורה כי מלחמת התשה ארוכה, כפי שהייתה מלחמת איראן-עיראק בחלק הגדול משמונה שנותיה, איננה טובה לעיראק. אחד ההסברים למאמץ העיראקי בתחום הטק"ק, נשק כימי, ביולוגי וגרעיני, הוא ההסבר כי עיראק מאמינה כי היכולות האלו תגרומנה להרתעה של אויביה, כלומר, לכך שהאויבים לא יתקפו. והיה ובכל זאת תפרוץ מלחמה, עיראק תהיה מסוגלת, על ידי מכה של טילים ונשק כימי, או בעתיד על-ידי איום גרעיני, להביא לכך שאויביה (איראן או ישראל) יבקשו הפסקת אש, בתנאים טובים לעיראק.

הסבר אחר הוא ההסבר של הרתעת ישראל והרתעת איראן. לדעת הערבים, יש לישראל נשק גרעיני, ויש לה טק"ק. יש לישראל גם חיל אוויר מעולה, שמסוגל להגיע ולפגוע בכל מטרה במזרח התיכון. עיראק טוענת כי על-ידי טילי קרקע-קרקע עיראקיים והנשק הכימי, עיראק מרתיעה את ישראל מלהשתמש בירותנותיה אלו כנגד עיראק. כמו כן, אם עיראק מרתיעה, לדבריה, את ישראל מפני שימוש בנשק גרעיני או כימי, ומפני פגיעה במטרות אסטרטגיות בכל המדינות הערביות, הרי היא מגנה על כל העולם הערבי. כל זאת ללא התייחסות לשאלה האם יש אמנם לישראל נשק גרעיני, והאם ישראל אי פעם איימה להפעיל נשק כזה כנגד מדינה ערבית. לאיראן יש טק"ק ונשק כימי (פחות מאשר לעיראק בינתיים), וגם היא שואפת להשיג נשק גרעיני. אם כן, נימוקי ההרתעה העיראקיים תקפים לדעתם לגבי איראן וישראל.

כבר הוכח כי לעתים מדינות מפעילות נשק שנועד להרתעה בלבד גם למטרות אחרות. השאלה האם מנהיג עיראק הוא איש שקול, שלא יעשה מעשים נמהרים, היא שאלה חשובה. המנהיג הצליח לשרוד בתנאים קשים. הוא בוודאי איש אינטליגנטי. אבל הוא עשה בדרכו משגים רבים, שאולי הגדול בהם היה הסתבכות במלחמה שנמשכה שמונה שנים, ונסתיימה במצב יותר מדי דומה למצב ששרר לפני יריית הפתיחה. האם הפלישה לכווית היא שגיאתו הגדולה השנייה? – הנחה זו מחייבת עדיין הוכחה, אך נראה כי כך הוא הדבר.

הסבר פנים-עיראקי

ייתכן כי בקרב האליטה העיראקית יש הסבורים, כפי שנאמר כאן, כי לאחר שמונה שנות מלחמה עיראק נמצאת במצב שאינו שונה בהרבה ממצב הפתיחה. צדאם חוסיין רוצה לשרוד. כמה מיריביו האמיתיים או הפוטנציאליים נעלמו. היו תאונות מסוקים שבאחת מהן נהרג שר ההגנה, ובאחרת נהרג מפקד קורפוס מפורסם. ישנם שירותים חשאיים ששומרים על הנשיא. אבל בין השאר, כל המאמץ של התעצמות קונוונציונאלית ובלתי קונוונציונאלית, נועד כלפי פנים. כך גם הדיבורים הדברבניים. הם מצביעים כאילו "אני, צדאם חוסיין, הפכתי את עיראק למעצמה אדירה, עם צבא שאין כמוהו במזרח התיכון, עם ייצור ביטחוני שאין כמותו בעולם

טילי קרקע אוויר: למעלה SA-6, למטה SA-8, שניהם בשירות הצבא העיראקי

הערבי". אם הישגי צדאם חוסיין גדולים כל כך, קשה יהיה למבקר עיראקי בתוך המדינה לארגן קבוצה אשר תתמרד כנגד השליט. כל זה בנוסף לכל שאר הנימוקים שנימנו כאן. אם יצליח ההימור על הקלף הכווייתי, מעמדו בתוך עיראק פנימה יתחזק. אם ייכשל – השאלה מי ואיך תהיה הקבוצה אשר תפיל אותו והפכת לשאלה טכנית גרידא.

הסבר פאן-ערבי

באופן מסורתי, בגדאד היא אחד המרכזים של העולם הערבי והיא מתחרה על המנהיגות. צדאם חוסיין מנסה לבסס את עצמו כמנהיג כלל ערבי, מעין יורש לנאצר. ועידת הפסגה בבגדאד במאי 1990 מצביעה על כך. ההצטיינות בנושק אסטרטגי בלתי קונוונציונאלי, יחד עם צבא קונוונציונאלי גדול מאחרים, מנסה להוכיח ליתר מדינות ערב כי עיראק לבדה מרתיעה את אויבי הערבים – איראן וישראל. אם יושג מעמד בין-ערבי מוביל לעיראק, הדבר יסייע גם למעמדו הפנים-עיראקי של צדאם חוסיין. ראייה נוספת להתנהגות עיראק כמעצמת-על מזרח-תיכונית, היא האספקה של נשק ויועצים לנוצרים בלבנון, כולל הצבא הנאמן לגנרל עאון וגם לכוחות הלבנוניים של סמיר ג'ע'ע.

אם יצליח כיבוש כוויית, הרי שמעמדו הפאן-ערבי של צדאם כחזק ועשיר בעולם הערבי, יחזק. ייתכן כי ההימור הכווייתי נעשה מטעם זה.

אין לומר כי צדאם חוסיין עשה מה שעשה רק מסיבות אסטרטגיות, או רק מסיבות פנים עיראקיות, או רק מסיבות פאן-ערביות. ההסבר הפאן-ערבי משלים את ההסברים האחרים למעשי עיראק.

סכנת הסלמה

אם צדאם חוסיין אמנם מתכוון לדחוף את המזרח-התיכון למלחמה ערבית-ישראלית נוספת, זה יכול להיות הסבר להצהרותיו המיליטנטיות שחזרו ונשנו בחודשים האחרונים, כגון ההצהרה באפריל 1990 על השמדת חצי ישראל אם ישראל תתקוף אותו, למרות שלא ניכרו שום סימנים לכך. ניתן לשער, כי הצהרותיו נובעות מכמה טעמים: חשש אמיתי מפני ישראל; רצון לשפר את מעמדו הפנים-עיראקי, ולהתרברב בהישגי עיראק תחת שלטונו; רצון לשפר את מעמדו הפאן-ערבי ולהוכיח לעמיתיו הערביים כי יש בידי אמצעים טכנולוגיים שאין לאף מדינה ערבית אחרת, ורק הוא לבדו מסוגל להרתיע את ישראל מבחינה אסטרטגית. צדאם טוען כי עיראק מרתיעה באמצעות הנשק הכימי והטילים, ועל-ידי המאמץ להשיג לוויין ונשק גרעיני. בנוסף לכל זאת יש בידי צבא קונוונציונאלי גדול ומנוסה יותר מאשר כל צבא ערבי אחר.

אין אנו יודעים אם צדאם חוסיין מתכוון לגלגל את המצב במזרח-התיכון למלחמה כנגד ישראל. אם הוא

חושב כי מלחמה כנגד ישראל תביא לשפור מצבו הפנימי והבין-ערבי, ייתכן שהוא מעוניין במלחמה. אבל גם אם נניח כי אין כוונתו לגרום למלחמה, ייתכן כי בכל זאת יובילו עמדותיו והצהרותיו להסלמה שתוליך למלחמה ישראלית-ערבית. אם הצהרותיו משפרות את מעמדו הפנים-עיראקי והבין-ערבי, יעלו הציפיות שצדאם אמנם יעזור לפלסטינים, יסייע להביא לנסיגה ישראלית מן השטחים, ולהפסקת עליית יהודי ברית-המועצות. הארגונים המיליטנטיים הפלסטיניים (ג'בריל, חבש, אבו נידאל, ואחרים) יכולים בעקבות דברי צדאם, לעקוץ אותו על כי הוא מדבר ואינו עושה מאומה. סוריה עלולה להתחרות בצדאם בהצהרות תקיפות כנגד ישראל. עלול להתרחש תהליך דומה למה שקרב באביב 1967, שסופו ריכזי כוחות, ומלחמה. כל זה בנוסף לאפשרות התיאורטית כי צדאם חוסיין אמנם מתכנן התרחשות כזאת. גם אם דבריו נאמרו לצרכי פנים – הסלמה היא דבר אפשרי. הסלמה יכולה להתרחש על רקע מפולת בירדן, או קשיים של המשטר, וזעקה לעזרה מעיראק. היא יכולה להיות בעקבות פעולה של ארגון כלשהו בלבנון, ותגובת ישראל (באוויר או ביבשה). היא אפשרית גם על רקע לחץ של ארגונים פלסטיניים קיצוניים על צדאם חוסיין לעמוד בהתחייבויותיו "להגן על כל הערבים".

להערכת, הפלישה לכוויית נערכה מנימוקים בין ערביים, פנים עיראקיים או כלכליים, וזאת מתוך הנחה כי הסיפוח יצליח ויעבור בשלום. ברגע שהדבר נעשה, נוצרו מתחים חדשים, מחנה של "תומכי עיראק", "תומכי ארצות-הברית וערב-הסעודית" ומחנה "ביניים". נוצרו ריכזי כוחות חדשים, עיראק מול ארצות-הברית והאחרות. מספר התרחישים היכולים להביא לפיצוץ ולמלחמה גדל. קשייו הפנימיים, הפוליטיים והכלכליים של חוסיין, מלך ירדן, הם אחד הגורמים שיכולים להביא ללחימה – כולל סיבוכה של ישראל בלחימה – אף כי כוונת ישראל היא להישאר מחוץ למאבק העיראקי-אמריקני-סעודי. הירדררות ללחימה בין ישראל לבין כמה משכנותיה הפכה, בעקבות משבר כוויית, ליותר אפשרית מאשר קודם לכן.

ירי כנגד ישראל כדי "לרדת מן העץ הכווייתי"

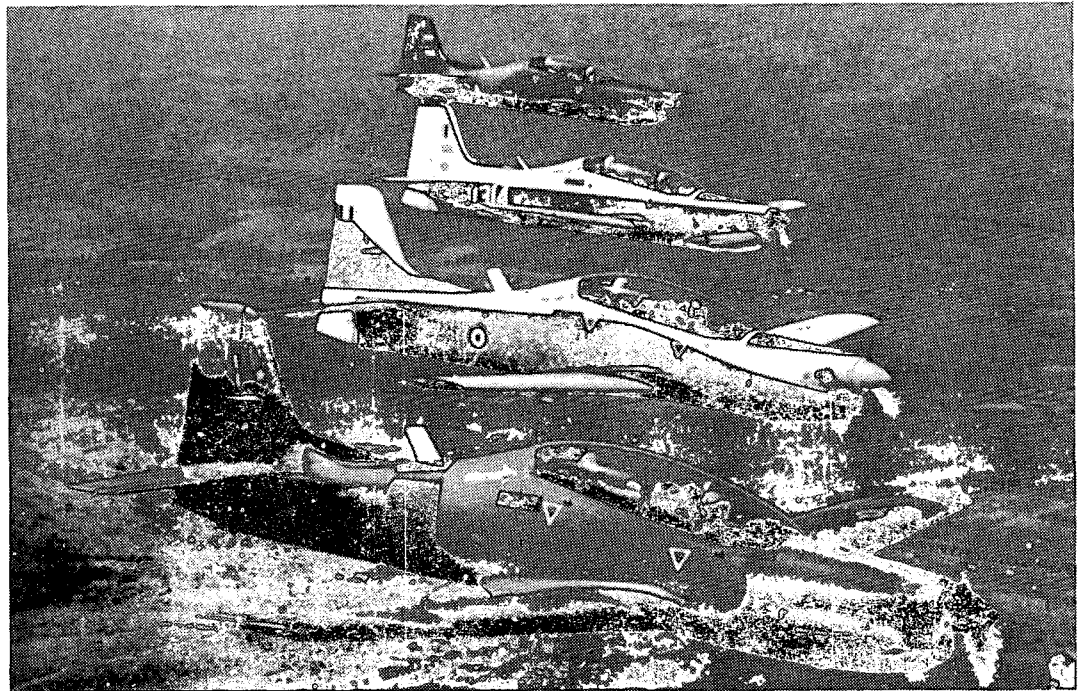
מכיוון שצדאם חוסיין נתון כרגע במצור, נוספה עוד אפשרות. אם צדאם חוסיין חושב כי שיגור טילים או מטוסים נגד מטרות בישראל יעזרו לו לזכות בתמיכה כלל ערבית או יסיט את תשומת הלב מפלישתו לכוויית – הוא עלול לנסות לשגר טילים או מטוסים למטרות בישראל. בשלב ראשון אין לו כוחות יבשה על גבול ישראל, ואין פירוש הדבר פתיחת מלחמה על ישראל. אבל אם ירי עיראקי על ישראל יסבך את ירדן – עיראק תשגר כוחות לירדן. צדאם יכול לשגר כוחות לירדן ולסבכנו במלחמה כוללת. ייתכן שהחשש מספיגת אבדות כבדות ירתיע אותו, אך גם ייתכן שלא. העובדה כי לא יביס את ישראל אינה חשובה לו. מה שיקבע אם צדאם חוסיין

כנגד ישראל, או מלחמה ביזמת סוריה, עיראק תעמוד מנגד ולא תתרום את חלקה למלחמה זו. סביר להניח כי עיראק תשתתף במלחמה כזו, אם תפרוץ. עיראק לא תשלח את כל כוחותיה למלחמה כנגד ישראל בשל כמה סיבות: ראשית, היא תצטרך להשאיר כוח חזק די הצורך להגן על הגבול שלה עם איראן, אלא שמאחר שיחסי הכוחות הצבאיים, הם כיום לטובת עיראק, היא יכולה להסתפק במחצית מכוחה למטרה זו, ומדובר בתרחיש שבו משבר כוויית נפתר, (לא יהיו עוד אמריקנים בערב-הסעודית). שנית, לעיראק יהיה קושי לוגיסטי לתחזק כוח משלוח גדול מאד (כמו חצי מליון איש) בלחימה הרחק מגבולות עיראק. לכן אפשר להעריך שעיראק תשלח למלחמה נגד ישראל כוח שיכול לכלול בין שלוש

ינקוט צעד כזה הוא השיקול כי הטיית הסכסוך לכיוון ישראל "יוריד אותו מן העץ הכווייתי" עליו טיפס, או להיפך, יתן לארצות-הברית הזדמנות לחסל עמו חשבונות. ירי כלפי ישראל הנו אפשרי, אף כי, להערכתנו, נחזיר לו מנה אחת אפיים.

תרומתה האפשרית של עיראק למלחמה נגד ישראל

מצב ראשון שיש להביא כעת בחשבון, הוא מלחמה שנובעת ישירות מן המשבר בכוויית, כגון ניסיון עיראקי לזכות בתמיכה בין-ערבית על-ידי שיגור טילים או מטוסים נגד ישראל. מצב שני שנובע מן המשבר הוא מלחמה

מטוס אימון טוקאנו (BMB-312) במקורו מברזיל

לעשר דיוויזיות. בכל מקרה יהיה זה חלק ניכר מכלל הכוחות הערביים שיקחו חלק במלחמה נגד ישראל, אם תפרוץ. שלישית, אם תפרוץ מלחמה נגד ישראל יהיה לעיראק קל יחסית לתרום לכוח הערבי טילים (שאפשר לשגרם מעיראק עצמה) וכן חלק מחיל האוויר שלה שכולל 700 מטוסים ויוכל לבצע בכל יום משימה בחזית אחרת. ניתן להעריך כי חלק מחיל האוויר העיראקי יושאר להגן על עיראק עצמה. רביעית, לא ברור אם סוריה תשמח לקבל לגבולותיה חיל משלוח עיראקי גדול. ראינו במלחמת יום הכיפורים כי סוריה הסכימה לקבל חיל משלוח של שלוש דיוויזיות. לא ברור אם יקבלו שש דיוויזיות. אשר לירדן – היא תסכים לקבל כמה דיוויזיות עיראקיות. במיוחד אם המשטר הירדני יהיה בקשיים פנימיים, ואז לא תהיה סיבה או אפשרות לסרב לקבל

בעקבות היחלשות ירדן, עם התערבות כוח עיראקי בירדן. מצב שלישי הוא, אם יפתר משבר כוויית, ובעיראק ימשיך לשלוט צדאם חוסיין או שליט אחר בעל אידיאולוגיה של הבעת', ובמועד כלשהו תפרוץ מלחמה כנגד ישראל ביזמה שאיננה עיראקית.

ברור כי בתרחיש של שיגור טילים או מטוסים מעיראק נגד ישראל, וכן בתרחיש של היחלשות ירדן ומשלוח צבא עיראקי לירדן, תהיה מעורבות עיראקית במלחמה כנגד ישראל. להערכתנו גם במקרה השלישי – סיום משבר כוויית, ומלחמה ביזמה של סוריה, לדוגמה, עיראק תתרום את חלקה לכוחות שילחמו נגד ישראל. בגלל אידיאולוגיית הבעת', הדיבורים של צדאם חוסיין, גודלו וניסיונו של צבא עיראק, ומעמדה הבין-ערבי של עיראק, קשה להניח כי אם תהיה הידרדרות למלחמה

חיל משלוח של כמה דיוויזיות עיראקיות ולאפשר למטוסים עיראקיים לפעול משדות תעופה ירדניים. התרחיש שהוזכר קודם, שבו המשטר הירדני עלול להתמוטט לחלוטין, או שעיראק תשלח ביוזמתה כוח לירדן, הוא למעשה רק וריאציה על התרחיש הנוכחי – ירדן קיימת אך מצויה בקשיים כפי שהמצב מוכר לנו. עיראק תתרום למלחמה, אם תפרוץ, חלק מכוחותיה (רבע או שליש) אבל תרומה כזו חשובה מאוד לצד הערבי. במיוחד טק"ק ומטוסים רבים עם טייסים מנוסים. במקרה שעיראק או כלל מדינות ערב יחליטו שהם יפעילו נשק כימי במלחמה עתידית, עיראק תתרום את חלקה ואת ניסיונה הרב. יש לקוות, כי תרומה כזו איננה הגורם שיביא מקבלי החלטות ערביים לכלל דעה כי מלחמה חדשה יש לה סיכויי הצלחה. כל זה אמור לגבי מלחמה מתוכננת ויזומה. במקרה משבר, הסלמה והידרדרות, מדינת ישראל ומדינות ערב תמצאנה את עצמן במלחמה בלי שמישהו שקל וחישוב כי מלחמה תשפר בהרבה את מצבו. הערכתי היא כי עיראק תשתתף באופן משמעותי במלחמה אם תפרוץ, בין אם המלחמה יזומה על-ידי הערבים או היא תוצאה של הידרדרות ושורת אירועים בלתי מבוקרים.

צבא עיראק ואנחנו – מסקנות

עיראק של שנת 1990 ואילך היא עיראק חזקה יותר מאשר עיראק של שנת 1988, ובוודאי מאשר עיראק של שנת 1980. ברגע שעיראק פלשה לכווית, היא הביאה לכלל משבר חדש במזרח-התיכון, שאנו מקווים שאפשר לפתרו על-ידי לחץ מדיני וכלכלי. אם עיראק תובס בדרך פוליטית או צבאית, הרי תהיה תמונת-מצב אחרת. אם ימצא פתרון של פשרה, עיראק תמשיך להיות חזקה. אם הפתרון יהיה פתרון בדרך צבאית, האש יכולה להגיע גם אלינו.

להערכתנו, אם תיכפה עלינו מלחמה נצא ממנה מנצחים מבחינה צבאית. עם זאת, גם מלחמה המסתיימת בניצחון יש לה מחיר בחיי אנשים ובמשאבים. מכיוון שאין לנו אמביציות פוליטיות שאפשר להגשימן על-ידי מלחמה, אי-מלחמה עדיף על מלחמה. הדבר הרצוי לישראל הוא כי מלחמה לא תתרחש. עם שכנים כמו עיראק של צדאם חוסין, עראפאת וחוסין המלך ואסד, עלינו לנהוג בזהירות כדי לא להיגרר למלחמה כל עוד הדבר אפשרי. יש סיכוי כי נצליח לא להיגרר למלחמה, אך אם מנהיג עיראק יחשוב כי מלחמה כנגד ישראל תוריד אותו מן "העץ שעליו טיפס", הוא לא יהסס לנסות לחולל מלחמה כזאת. כדאי לנהוג כך שנדע כי עשינו את המירב כדי למנוע מלחמה. אך עלינו לדעת כי למרות כל מאמציינו, יתכן כי מה שכבר נעשה על-ידי עיראק או מה שהיא תעשה בעתיד הקרוב יביא את האש גם אלינו. אם זה יקרה, נשאר לנו רק לדאוג כי נצא מן המלחמה בניצחון צבאי, על מנת להשיג מצב מדיני טוב ככל האפשר.

אינו מבקש אלא לאבטח את שדות הנפט הסעודיים, ומומחים שונים המקורבים לפנטגון הודיעו שאין לארה"ב אפשרות לצאת בהתקפה יששיתית אלא בהתקפה אווירית בלבד. נראה שבמסווה זה מכינים האמריקנים את מתקפתם, הנועדת להכריע את צבא עיראק בכווית.

עיראק מנהלת גם היא לוחמה פסיכולוגית הנועדת להניא את האמריקאים מתקיפה כלשהי. הם מאיימים שישבו למתקפה אמריקנית בנשק כימי ובהפצצה של מרכזי אוכלוסיה בישראל, ויחסלו טייסים אמריקאים שייפלו לידיהם.

סיכום

עיראק נוקטת אסטרטגיה של מדינה במצור. יתרונותיה העיקריים הם צבא יבשתי חזק, קלף מיקוח בצורת כוויית, תמורה מסוימת בעולם הערבי, ואיום פסיכולוגי בהפצצה כוללת של מרכזי אוכלוסיה בישראל. ככל שעובר הזמן, מחזקת עיראק את ביצוריה ומעמיקה אותם ומנסה ליצור סדקים בקואליציה של המדינות הצרות עליה. מרכז הכובד של מגנתה נמצא בכוויית, בקצה ציר תחזוקה בודד של 120 ק"מ מבצרה, ומטרחה העיקרית לשמר בידיה את היתרונות שהפיקה מכיבוש כוויית ומסיפוחה. ארה"ב נוקטת אסטרטגיה של "הידוק הטבעת", ובה בעת מכינה מכה מכריעה להשגת מטרתיה, שהן שחרור כוויית, החזרת הממשל הלגיטימי לכוויית ואבטחת נתיבי הנפט למדינות המפרץ. לשם כך היה עליה לרכז כוח של תשע דיוויזיות – 400 אלף חיילים בשלושה גייסות – שני גייסות יבשתיים וגייס מרינס. בד בבד היה עליה לפרוס את הסד"כ האווירי של חיל האוויר התשיעי, ואת כוחותיה בים. עד לגמר צבירת הכוח היה עליה להרוויח זמן על-ידי הונאה ולוחמה פסיכולוגית, ולהצהיר לשם כך על מכה אווירית. מרגע שייגמר שלב צבירת הכוח ותונח התשתית התחזוקתית לכוח, יהיו האמריקאים מוכנים להנחתת המכה המוחצת. בהתחשב גם בתנאי מזג האוויר, יש להניח שהמכה הזו תונחת על פי החלטת מועצת הבטחון – בתנאי שצדאם לא יתקוף ראשון וישבש את היערכותם של הכוחות האמריקנים.

הערות

1. צבא עיראק במלחמת יום הכיפורים, מערכות, ת"א, 1986 עמ' 37.
2. הנשיא בוש בנאום מה-8 באוגוסט 1990.
3. תודאון מס' 7, מפח"ש ענף תוד"א, ספטמבר 1989 עמ' 5.
4. תודאון מס' 7 עמ' 34.
5. David Easby, Charles Kamps, Armies of the NATO Central Fronts, London, Jane's, 1985, p. 458
6. קולונל פלצ'ר וייר, "הדיוויזיה המוטסת והתפיסה האסטרטגית", צקלון מס' 6 (כוחות מוטסים), עמ' 35.
7. Easby and Kamps, ibid p. 461
8. יומן מקניל-לרר מה-16 באוגוסט.
9. Easby and Kamps, ibid, p. 462
10. רוברט ד. היינל, ניצחון בשיא הגאות, מערכות, ת"א, 1980, עמ' 144.
11. John A. Adams, Balancing Strategic and Tactical Capability Military Review, August 1988.
12. אל"ם בני מיכלסון, המתקפה, הרצאה להשתלמות מפקדים בכירים, פברואר 1990, עמ' 6.